

Слюсаренко К.В.,

ст. викладач КЕІ ДВНЗ „КНЕУ ім. В.Гетьмана”

ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ТА АНАЛІЗ КАТЕГОРІЇ „ЕФЕКТИВНІСТЬ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНИХ ВИПАДКІВ НА ВИРОБНИЦТВІ”

У статті автором вивчається зміст та значення ефективності страхування від нещасного випадку на виробництві, а також досліджуються відмінності між поняттями „ефективність”, „ефективність страхування”, „ефективність страхування від нещасних випадків”.

The author of the article explores the matter and importance of the effectiveness of the industrial accident insurance and also explores the differences between notions “effectiveness”, effectiveness of insurance”, effectiveness of the industrial accident insurance”.

Проблема ефективності завжди займала важливе місце серед актуальних проблем економічної науки. Зацікавленість нею виникає на різних рівнях управління економікою – від власників приватного підприємства до керівників держави. Зростання ефективності призводить до зростання добробуту держави, власників підприємства, а також кожної людини.

Вивчення поняття „ефективності” займає одне з провідних місць в економічних дослідженнях, що обумовлено самою метою економічної діяльності суспільства – максимальним задоволенням постійно зростаючих потреб при обмежених ресурсах. Розгляд цього поняття міститься у працях таких економістів, як М. Брю, Кэмпбелл Р. Макконнел, Мочерний С.В., Ребрін Ю.І. та інших. Однак майже завжди питання забезпечення економічної ефективності супроводжуються рішеннями, більшість з яких далекі від проблем економіки, тим більше від страхування, і знаходяться в соціальній і політичній сферах. Тому виникає необхідність у дослідженні сутності поняття „ефективність страхування” та „ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві”.

Термін „ефект” запозичений із латинської мови й у пере-

кладі означає „результат”. Іншими словами, категорія “ефективність” може інтерпретуватись як „результативність”.

Цей термін має значення результату, наслідку зміни стану певного об’єкта, зумовленого дією зовнішнього або внутрішнього фактора. Якщо провести математичну аналогію, то ефект — це дельта, приріст деякої змінної або різниця її попереднього і наступного значень. Зрозуміло, що значення цієї дельти може бути як додатним, так і від’ємним або взагалі нульовим. Подібно до цього й ефект може бути як позитивним, коли зміни є корисними, так і негативним, коли зміни деструктивні, або нульовим, при відсутності змін. Утім, останній випадок, а саме нульовий результат, можна в конкретних умовах вважати або позитивним, або негативним ефектом і окремо не розглядати.

Таким чином, існує як об’єктивна зміна стану певної системи (об’єкта), так і її оцінка. Ця оцінка може мати кількісний і якісний характер. Типовий приклад якісних оцінок ми вже навели, розділивши множину ефектів на позитивні та негативні. Що ж стосується кількісного оцінювання, то воно здійснюється за допомогою різноманітних кількісних показників, які можна поділити на дві великі групи: часткові та загальні.

У тлумачному словнику В. Даля відсутнє таке визначення ефективності, проте він вважає, що „ефективний — це той, що призводить до потрібних результатів, дійовий” [2].

С. В. Мочерний термін „ефективність” визначає як здатність приносити ефект, результативність процесу, проекту тощо, які визначаються як відношення ефекту, результату до витрат, що забезпечили цей результат [3].

Дещо інше за формою, проте так само за змістом, трактує даний термін Ю.І. Ребрін: „ефективність — це відносний показник, що порівнює отриманий ефект із витратами, що обумовили цей ефект, або з ресурсами, використаними для досягнення цього ефекту” [4].

Зазначені визначення є в цілому типовими в економічних працях вчених та дають підстави зробити такий загальний висновок: ефективність є відношенням результатів діяльності до затрат, здійснених на цю діяльність.

Аналіз відповідної літератури дає можливість дослідити відмінності між поняттями „ефективність”, „ефективність страхування”, „ефективність страхування від нещасних випадків” (рис. 1). Зрозуміло, що спільним є покращення поточного стану явища чи процесу, як правило, еволюційним шляхом.

Рис. 1. Етапи дослідження ефективності страхування від нещасних випадків

Коментуючи побудовану схему (рис. 1), потрібно відзначити, що ефективні результати самої системи страхування підвищують загальну ефективність економіки (стрілочка 1), ефективність системи страхування від нещасних випадків на виробництві спричиняє до підвищення ефективності функціонування економічних об'єктів (стрілочка 2).

Вплив ефективності страхування на загальну ефективність економіки проявляється:

- для страхових компаній – через зростання прибутку цієї компанії;

- для іншого підприємства чи фізичній особи цей вплив здійснюється шляхом відшкодування збитків страхувальників у випадку настання страхового випадку.

Підвищення ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві призводить:

- для фізичних та юридичних осіб – до зменшення витрат на відповідні виплати у випадку настання нещасних випадків, що призводить до зростання доходів від діяльності економічних суб'єктів, а результатом цього є збільшення ефективності економіки;

- для працівників підприємств – до зменшення ймовірності настання нещасного випадку, тобто зростання безпеки праці призводить до зростання здоров'я нації.

Аналіз наукових джерел дає можливість нарахувати до 60 чинників зростання ефективності, які належать до системи продуктивних сил. Крім цього, існує сукупність чинників зростання продуктивності праці, що належать до економічної сутності

(впровадження нових форм і систем заробітної плати, розподіл прибутків, вдосконалення старих і поява нових форм власності, податкова система), її взаємодії з продуктивними силами, а також чинники, які характеризують вплив господарського механізму, організаційно-економічних відносин, надбудови (вдосконалення законодавства, політичної системи, підняття моралі тощо) на зростання продуктивності праці.

У розвинутих країнах узагальнюючим показником економічної ефективності виступає норма прибутку. Для підприємств основною метою стає не максимізація прибутку, а максимізація чистого прибутку на одного зайнятого, що виключає необхідність використання показника норми прибутку.

Часто зустрічається поняття "ефективність", засноване на показниках обсягу матеріального виробництва. В економічній науці вважається, що трудові ресурси – це компонент інтегральної ефективності, де продуктивність праці котирується з такими поняттями, як трудо- і матеріалоемність продукції.

У західній економічній науці економічну ефективність розглядають як складну і багатоаспектну категорію, що складається з:

- відношення між витратами ресурсів і обсягом товарів та послуг, які виробляють з цих ресурсів;
- максимального обсягу виробництва товарів і послуг за використання мінімальної вартості ресурсів;
- виробництва товарів певної вартості за найменших витрат ресурсів;
- отримання максимуму з доступних для людини обмежених ресурсів;
- відношення цінності результату до цінності витрат та ін.

Другим етапом дослідження ефективності є вивчення ефективності системи страхування. Забезпечення страхового захисту за допомогою страхових компаній з позицій макроекономіки є економічно більш ефективним: поділ праці й спеціалізація сприяють зниженню сукупних витрат. Однак на мікрорівні необхідність звернення до послуг страхових компаній очевидна далеко не для всіх суб'єктів економіки. У зв'язку із цим порушується питання про економічну ефективність страхування. Якщо підприємство при укладанні договору страхування одержує економічну вигоду в порівнянні із ситуацією, коли такий договір не був би укладений, то в цьому випадку можна говорити про економічну ефективність страхування для страховальника. Повний ефект страхування може бути досягнутий за умови, що за допомогою страхових виплат вдається усунути

всі негативні економічні наслідки для підприємства, викликані страховими випадками.

Якщо при проведенні страхування страхові випадки не відбудуться, то вартість підприємства буде меншою на суму страхового внеску, ніж при не зверненні до послуг страхової компанії. Ефективність страхування для підприємства визначається в кожному конкретному випадку, залежно від його індивідуальних характеристик.

Ефективність страхування, погляду страхової компанії, показує рівень прибутковості даної компанії. Одержання прибутку є основною метою підприємницької діяльності. Однак страховик не може прагнути до одержання великого прибутку від страхових операцій, оскільки цим порушувався б принцип еквівалентності взаємин страховика й страхувальника. Більше того, у страхуванні термін "прибуток" застосовується умовно, тому що страховики не створюють національного доходу, а лише беруть участь у його перерозподілі.

Фінансовий результат страхових операцій страховика визначається шляхом зіставлення обсягу його фактичних доходів і видатків [5]. Під фінансовим результатом страхових операцій розуміють вартісну оцінку підсумків господарської діяльності страхової організації. Він визначається за страховими операціями у цілому й за кожним видом страхування. При підбитті підсумків господарської діяльності страховика фінансовий результат визначається за рік.

Фінансовий результат включає два елементи: прибуток (або збиток) страховика й приріст (або відтік) резерву внесків. Приріст резервів внесків має суворо цільове призначення, але в період зберігання на рахунках страхової організації може бути використаний як джерело інвестиційних операцій.

Прибуток від страхових операцій являє собою різницю між ціною наданих страхових послуг і їхньою собівартістю. У страхуванні в силу невиробничого характеру діяльності національний дохід не створюється, тому прибуток формується за рахунком перерозподілу коштів страхувальників, тобто необхідного й прибавочного продукту, створеного в інших галузях економіки. Потреба страхової організації в прибутку визначається не економічною природою категорії страхування, оскільки замкнута розкладка збитку між страхувальниками й повернення страхових премій за тарифний період прибутку не передбачають, а специфікою діяльності в умовах ринку.

Першим джерелом формування прибутку від страхових операцій є „прибуток у тарифах”, що при калькуляції наванта-

ження включається в тарифну ставку як самостійний елемент ціни на страхову послугу (норматив прибутку). Частка прибутку в тарифі може бути виражена у відсотках або встановлена у твердій сумі. Як елемент тарифу, норматив прибутку відіграє важливу роль у регулюванні суспільного попиту та пропозиції на окремі види страхових продуктів.

Показник рівня прибутковості, що визначається як відношення річної суми прибутку до річної суми премій за будь-яким видом страхування або страхових операцій у цілому, є рентабельністю страхових операцій [5]. Порівняння прибутку з обсягом страхових премій, що надійшли, показує, який прибуток одержує страховик з кожної гривні страхових премій, і погоджує розмір прибутку як джерела фінансових ресурсів з обсягом виконаної роботи з формування страхового фонду.

Ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві, за своєю сутністю, повністю відрізняється від ефективності страхування та частково відрізняється від ефективності виробництва. Розглянемо вплив страхових процесів на ефективність виробничого підприємства та страхової організації (табл. 1).

Дані таблиці 1 свідчать про взаємопов'язаність ефективності діяльності підприємства, страхових компаній та системи страхування від нещасних випадків.

Таблиця 1.

Основні напрями впливу страхових процесів на ефективність

Процеси	Загальна ефективність для підприємства в цілому	Ефективність страхування для страхової організації	Ефективність страхування від нещасних випадків для підприємства
1. Затрати на страхування чи нарахування на ФОП (у вигляді нарахувань до фонду страхування від нещасних випадків)	Зменшення ефективності діяльності підприємства	Підвищення ефективності за рахунок зростання доходів	Зменшення ефективності підприємства через зростання витрат підприємства

2. Настання страхового випадку	Вплив на ефективність діяльності підприємства незначний, оскільки збитки компенсуються за рахунок страхових виплат	Зниження ефективності за рахунок зростання страхових виплат	Формально вплив на ефективність діяльності підприємства незначний, оскільки збитки компенсуються за рахунок страхових виплат, проте втрата кваліфікованих кадрів знижує ефективність діяльності підприємства
3. Зростання витрат на зменшення страхових ризиків та охорону праці підприємств	Зменшення ефективності діяльності підприємства через зростання витрат	Підвищення ефективності за рахунок зменшення страхових виплат	Зменшення кількості нещасних випадків та потреби у їх фінансуванні, що впливає на ефективність діяльності підприємства
3.1. Зростання витрат на охорону праці за рахунок нарахувань до фонду страхування від нещасних випадків	Загальна ефективність залишається без змін, оскільки затрати на охорону праці компенсуються за рахунок нарахувань	–	Подвійний ефект: загальні затрати не змінюються, а зменшення кількості нещасних випадків призводить до зменшення виплат та втрат кадрів

У своїх працях сучасні економісти термін „ефективність” використовують у різних аспектах фінансово-господарської діяльності. У зв'язку із різноманітністю сфер застосування цього поняття розрізняють „економічну ефективність”, „економічну ефективність нових засобів виробництва”, „техніко-економічну ефективність”, „економічну ефективність науково-технічного прогресу”, „соціально-економічну ефективність науково-технічного прогресу”, „соціальну ефективність”, „соціально-економічну ефективність”, „ефективність суспільного виробництва” тощо. Незважаючи на існування великої кількості визначень терміна „ефективність”, у науковій літературі відсутнє визначення цього поняття у розрізі ефективності страхування від нещасних випадків.

Синтезуючи результати проведених досліджень, запропо-

нуємо таке визначення категорії "ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві": ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві як економічна категорія відображає співвідношення суми втраченої виручки через нещасний випадок до суми затрат на охорону праці і страхування цього процесу.

Узагальнена формула ефективності страхування від нещасних випадків матиме такий вигляд:

$$E = \frac{Bв}{Зоп + Ссв}, (1)$$

де E – коефіцієнт ефективності страхування від нещасних випадків;

$Bв$ – сума втраченої виручки, тис. грн.;

$Зоп$ – затрати на охорону праці, тис. грн.;

$Ссв$ – сума внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, тис. грн.

Інший запропонований показник ефективності страхування від нещасних випадків показує частку витрат від нещасних випадків у сумі витрат на страхування та обчислюється за формулою:

$$Eв = \frac{Яв + Нв}{Зоп + Ссв}, (2)$$

де $Eв$ – коефіцієнт втрати страхування від нещасних випадків;

$Яв$ – сума явних затрат від нещасних випадків, які виникли на підприємстві в звітному періоді в порівнянні з базовим, тис. грн.;

$Нв$ – сума неявних затрат від нещасних випадків, які виникли на підприємстві в звітному періоді в порівнянні з базовим, тис. грн.;

$Зоп$ – затрати на охорону праці, тис. грн.;

$Ссв$ – сума внесків до Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, тис. грн.

Виходячи з формули 2, можна дати інше визначення ефективності системи страхування від нещасних випадків на виробництві: ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві як економічна категорія відбиває частку затрат, зазначених підприємством внаслідок ліквідації наслідків нещасних випадків в сумі затрат на охорону праці і страхування цього процесу.

Виникає необхідність визначити склад явних та неявних витрат від нещасних випадків. До явних витрат належать:

- виплати потерпілим, які фінансуються за рахунок підприємства;

- затрати на відновлення основних засобів, які були пошкоджені та знищені під час нещасного випадку тощо.

До складу неявних витрат пропонується зарахувати:

- втрати від простою виробництва, у зв'язку з нещасними випадками;

- затрати на навчання персоналу, його пошук для заміни потерпілих осіб;

- затрати на суд та експертизи подій, які пов'язані з нещасними випадками на підприємстві;

- умовні втрати від падіння ефективності роботи нового персоналу, а також від заміщення відповідних посад тощо.

Для аналізу категорії „ефективність страхування від нещасних випадків на виробництві” та визначення її сутності, узагальнивши досвід провідних економістів, виведемо критерії, які використовуються при визначенні ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві: зменшення рівня кількості нещасних випадків; зниження тяжкості нещасних випадків; зростання затрат на охорону праці та інші превентивні заходи щодо запобігання нещасних випадків на підприємстві; покращення показників системи ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві (ці показники будуть визначатися нижче).

Головним критерієм ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві є зменшення кількості нещасних випадків у цілому.

Необхідність визначення ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві виникає в різних ситуаціях, і її реалізація передбачає застосування тих або інших підходів чи методик в конкретних умовах. Можна виділити такі загальні напрями, за якими визначається ефективність.

1. Оцінювання ефективності виробництва з метою забезпечення оптимальної стратегії управління ним. У межах цього напрямку досліджується насамперед ефективність використання фінансування охорони праці.

2. Визначення ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві з метою оцінки його привабливості для потенційного роботодавця. Таке оцінювання може здійснюватися самим підприємством, потенційним працівником або ж, для забезпечення об'єктивності, – сторонньою організацією.

3. Розрахунок ефективності страхування від нещасних випадків на виробництві на рівні держави.

Слід зазначити, що вимір будь-якої ефективності повинен здійснюватися не одним чи двома коефіцієнтами, а цілою їх групою. Лише дослідження ефективності явищ та процесів у комплексі цілої низки показників дають змогу більш об'єктивно дослідити ефективність їх функціонування та доцільність їх імплементації (якщо існує така потреба).

Література

1. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасних випадків на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: Закон України від 23 вересня 1999 р. № 1105-XIV (зі змінами та доповненнями).
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: Т. 4. – М.: Рус. яз., 1980. – 683 с.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2000. – 864 с. – С. 508.
4. Ребрин Ю.И. Основы экономики и управления производством. Таганрог: ТРТУ, 1995. – 146 с. – С. 34.
5. Шелехов К. В., Бігдаш В. Д. Страхування: Навч. посібник. – К.: МАУП, 1998. – 424 с. – С. 148.